

Bläsanden i Upplands rapportområde

Bläsanden är en av sju arter simänder som regelbundet uppträder i Uppland. Arten häckar ytterst fåtaligt, kanske inte ens årligen, men ses mer eller mindre allmänt under flyttningen förbi landskapet vår och höst. Vårsträcket sker till stor del nattetid och passerar därför relativt obemärkt förbi medan återsträcket till stor del sker under dagen och därför uppmärksammas i större utsträckning. Arten rastar relativt talrikt under både vår och höst. Särskilt stora antal ses företrädesvis vid Ledskär, Hjälstaviken och Vendelsjön, men smärre antal kan ses även i andra sjöar och grunda vikar vid kusten. Som ett led i rrk:s strävan att analysera och presentera olika arters uppträdande i Upplands rapportområde lite utförligare har nu tillfället kommit till bläsanden och nedan följer en redogörelse över artens uppträdande under året.

Bläsand, *Anas penelope*, Trönninge ängar i maj.

FOTO: LASSE OLSSON

Vårens första bläsänder anländer strax efter det att öppet vatten har bildats vid åmynningar i landskapets slättsjöar. Tidiga vårar infinner sig de första redan i mitten av mars, ibland än tidigare, men mer normalt är ändå i slutet av månaden. Fortsätter mildvädret anländer efterhand alltfler och tidiga vårar är det inte direkt ovanligt med flera tiotal rastande i slutet av mars på bra lokaler som Hjälstaviken, Ledskär och Vendelsjön. Vid denna tid ses också nära nog dagligen par, eller småflockar, på sträck mot norr längs kusten eller som rastande lite här och var i skärgården. Rastande påträffas även tillfälligt i sjöar som annars inte brukar hysa arten. Det är vid denna tid, d.v.s. från slutet av mars och i april, som vi har goda chanser att få höra bläsänder sträcka över mot norr under natten i samband med uggleutflykter. Mycket talar för att vårflyttningen till mycket stor del sker nattetid.

HITTILLS UNDER 2000-TALET har vårsträcket normalt kulminerat kring mitten av april och det är då som antalet rastande bläsänder varit som störst. För närvarande tycks Ledskär och Hjälstaviken vara de främsta rastlokalerna i rapportområdet (se Tabell 1), men även Vendelsjön och Tegelsmora kyrksjö tillhör de bästa. Vid Vendelsjön har i storleksordningen 500 bläsänder inräknats, men inte riktigt så många under de allra senaste åren. Andra exempel på bra rastlokaler under våren är Stamsjön, Övre Föret och, inte minst, Tämnaren. Hur många som rastar vid Tämnaren är svårt att veta då sjön är stor och det finns goda rastmöjligheter på flera platser kring sjön.

Efter det att vårsträcket kulminerat minskar antalet rastande och under senare år, d.v.s. hittills under 2000-talet med sina tidiga vårar, har tresiffriga antal noterats vid få tillfällen i maj och då bara inledningsvis. Efter en sen och kall vår har det tidigare hänt att kulmen uppnåtts först i början av maj, t.ex. 1985, och det kan givetvis hända igen. En sen kulmen innebär ett mer kortvarigt sträckförlopp och att toppen i antalet rastande blir kortlivad, men kanske högre än normalt.

Efter mitten av maj återstår fortfarande

Tabell 1. Exempel på stora antal rastande bläsänder i Upplands rapportområde under vårsträcket.

1000	Tämnaren	2002
530	Vendelsjön	13/4 2001
500	Vendelsjön	19/4 1984
500	Vendelsjön	11/5 1985
490	Ledskär	8/5 1985
400	Övre Föret	5/5 1985
400	Stamsjön	14/4 1988
400	Ledskär	30/4 2004
350	Vendelsjön	27/4 1982
350	Hjälstaviken	16/4 2008
300	Ledskär	29/4 1983
300	Tegelsmora kyrksjö	15/4 1984
300	Hjälstaviken	/4 2000
300	Hjälstaviken	14/4 2003
300	Hjälstaviken	22/4 2005
300	Ledskär	18/4 2005
300	Hjälstaviken	10/4 2007

en del efterslänrare som skall flytta vidare, men också ett mindre antal som kommer att stanna över sommaren i rapportområdet. Enstaka individer, eller par, kan ses mer eller mindre tillfälligt lite varstans, men företrädesvis i vegetationsrika sjöar. I Hjälstaviken och vid Ledskär översomrar dock regelbundet lite större antal, främst hanar, och det kan vissa år röra sig om några/flera tiotal. Antalet översomrande tenderar att öka. Även sett ur detta perspektiv måste de 160 hanar som inräknades i Lövsbukten 17 juni 2008 och de 60 hanar som sågs i Tämnaren 15 juni samma år anses som anmärkningsvärda observationer. Några motsvarande antal har tidigare inte noterats vid denna tid på året.

HÄCKNINGAR RAPPORTERAS mycket sällan, senast i Tämnaren 2006 (2 par) och i Björns skärgård 2002. Den senast kända innan dess påträffades även den i Tämnaren; ett par 1997, men därförinnan får vi gå tillbaka ända till 1981 då en häckning noterades i Kundbysjön vid Rimbo. Häckningsfynd har rapporterats även tidigare, såväl i insjöar som längs kusten och i skärgården, men det finns ingenting som talar för att arten i modern tid har varit annat än en mycket fåtalig häckfågel.

Att konstatera häckning är emellertid inte lätt och det är därför inte uteslutet att arten ändå häckar årligen, om än ytterst fåtaligt, i rapportområdet.

Även om enstaka bläsänder ibland kan ses på sydsträck längs kusten redan i slutet av juli är det först i augusti som man kan vara mer säker på att få se någon mindre flock passera längs Väddökusten. Inledningsvis är det troligen mest gamla fåglar som startat sin flyttning tidigt efter att kanske ha misslyckats med häckningen. Det är dock först mot slutet av augusti som sträcket inleds på allvar, men tresiffriga dagssummor är då fortfarande ovanliga. De två största som är kända från den sista dekaderna i månaden är 475 ex. mot S Långsandsörarna den 28:e (2001) och 479 ex. mot S Skatudden den 31:a (1997).

September är den månad då arten passerar Uppland i störst antal och det är till mycket stor del bläsänder från nordost, från Finland och Ryssland, som flyttar förbi. Även om många passerar landskapet på bred front är det vid kusten, särskilt vid Väddökusten, som sträcket är mest omfattande och lättast att studera. Den öppna Väddökusten fungerar som en ledlinje för många av de bläsänder som anländer till Uppland efter att ha flugit över Åland och vidare mot sydväst mot Sverige. När de når denna karga och ofattiga kust viker de av och följer den vidare mot söder. Det är här flertalet av alla riktigt stora dagssummor sträckande bläsänder i rapportområdet under hösten har registrerats. Att det är så stora skillnader i antal jämfört med våren beror främst på att sträcket vid denna tid på året till stor del passerar under den ljusa delen av dygnet.

De bläsänder som följer Norrlandskusten, inte bara de av svenskt ursprung utan även de som kommit in från nordost längre norrut och följt kusten söderut, viker troligen till stor del in över land, mot söder och sydväst, i Gävlebukten där Upplandskusten svänger av mot öster. Stora antal på sträck in över land har vid flera tillfällen iakttagits från t.ex. Björn och Långsandsörarna. Det är rimligtvis sådana bläsänder som under hösten regelbundet ses rasta i stora antal vid i första

hand Ledsjär, men också i t.ex. Tämnaren och Hjälstaviken.

Sträcket intensifieras snabbt och kan vara mycket omfattande redan en vecka in i september. Det är från nu och fram till slutet av månaden som merparten av alla bläsänder passerar landskapet och alla de riktigt stora dagssummorna sträckande som har rapporterats är från denna tidsperiod (se Tabell 2). Den i särklass högsta dagssumma som rapporterats från Uppland, 8 277 ex. mot söder vid Rönnskärs udde, är från 9 september 1995 (Douhan 1996). Redan dagen innan hade stora antal setts på sträck längs Norrlandskusten och troligen var det delar av detta sträck som dagen därpå, d.v.s. den 9:e, sågs sträcka in över land från Björn. Dagssumman här stannade på 2 637 ex. mot syd vilket är den i särklass högsta som registrerats från ön. Från Örskär rapporterades samma dag 750 bläsänder på sydsträck samt att det passerade ett massivt sträck av troliga bläsänder mot söder vid horisonten i öster. Sannolikt var det delar av det senare sträcket som sedan inräknades vid Rönnskärs udde.

Den näst högsta dagssumman sträckande bläsänder som är känd från hösten är 3 260 ex. mot syd vid Rönnskärs udde 19 september 1994. Ytterligare nio dagar med summor överstigande 2 000 sträckande är kända, alla från Väddökusten och från perioden 12 september – 2 oktober (se Tabell 2).

Bortsett från några få höga dagssummor från kusten i norr är resterande, d.v.s. det stora flertalet, rapporterade från Väddökusten. Förklaringen till att så många bläsänder, och andra sjöfåglar, ses på sträck längs denna kust är att den fungerar som en ledlinje och att många ånder följer den efter att ha nått Uppland från Åland. Att det verkligen förhåller sig så indikeras av att dagssummorna nästan alltid är högre vid Rönnskärs udde än vid Skatudden. Vid Skatudden ses ofta bläsänder komma på insträck från Åland för att sedan följa kusten åt söder. Vid Rönnskärs udde är insträcket inte lika uttalat; bläsänderna kommer längs med, och närmare, kusten. Av det följer att dagssummorna kanske borde vara än högre längre söderut längs Väddökusten, men

Tabell 2. Dagar med de högsta kända dagssummorna av sträckande bläsand i Uppland under höststräcket.

9 september 1995

8 277 ex. mot S Rönnskärs udde

2 637 ex. mot S Björn

750 ex. mot S Örskär

19 september 1994

3 260 ex. mot S Rönnskärs udde

12 september 2002

2 975 ex. mot S Skatudden

10 september 2001

2 510 ex. mot S Långsandsörarna

820 ex. sträckande Billudden

1 140 ex. mot S Skatudden

10 september 1995

2 439 ex. mot S Rönnskärs udde

1 386 ex. mot S Skatudden

2 oktober 2004

2 360 ex. mot S Skatudden

1 700 ex. mot S Arholma

28 september 2007

2 150 ex. mot S Arsläjan

1 830 ex. mot S Skatudden

1 830 ex. mot S Rönnskärs udde

9 september 2007

2 120 ex. mot S Örsten

850 ex. mot S Svarthamn

884 ex. mot S Skatudden

1 757 ex. mot S Rönnskärs udde

21 september 2000

2 100 ex. mot S Rönnskärs udde

15 september 1998

2 070 ex. mot S Rönnskärs udde

12 september 1976

2 014 ex. mot S Rönnskärs udde

ännu finns inga riktigt höga antal rapporterade vare sig från Simpnäs/Arsläjan eller Arholma. Det enda undantaget är från 28 september 2007 då 2150 ex. inräknades från Arsläjan, samma dag som 1 830 ex. noterades både vid Skatudden samt Rönnskärs udde. Framtiden får utvisa om detta är en tillfällighet, beroende på betydligt sämre täckningsgrad av sträcket här i söder, eller om bläsänderna kanske flyger in över land mellan Rönnskärs udde och Simpnäs.

Även om merparten av alla bläsänder passerar under september kan sträcket vara relativt omfattande även vissa dagar under åtminstone första halvan av oktober. Så sent som den 17 oktober 2005 inräknades 1 955 ex. mot syd vid Skatudden, men det är ett anmärkningsvärt högt antal så sent på säsongen.

Generellt kan sägas om höststräcket av bläsand genom och förbi rapportområdet att det varierar kraftigt från år till år. Häckningsutfallet påverkar givetvis, men stor inverkan har även vädersituationen. Höga dagssummor brukar vanligtvis noteras i samband med kalluftsinsbrott från norr över Finland och österut. Är då vindarna de rätta, d.v.s. helst mellan nord och ost, kan det bli frågan om stora antal. Plötslig och rejäl kyla efter en period med värme kan ge lavinsträck under en dag (se Douhan 1996) medan långsamt sjunkande temperatur och en period med bra sträckväder kan ge flera dagar med bra dagssummor. Eftersom fågelskådning är en fritidssysselsättning för de flesta av oss har givetvis även när i veckan passagen sker betydelse för i vilken omfattning det blir registrerat.

I samband med bra sträck av bläsänder under hösten rapporteras ibland stora antal rastande från främst Ledskär. Redan i slutet av augusti kan här finnas tresiffriga antal; som mest ett par hundra individer, men i samband med att sträcket är som intensivast i september kan det vara betydligt fler. Det finns många rapporter som redovisar antal på mellan 500 och 900 rastande vid Ledskär från i första hand denna månad. Det i särklass högsta antalet som noterats här är 1 850 ex. 22 september 1990.

Många bläsänder vid Ledskär den ena dagen behöver inte nödvändigtvis betyda att de finns kvar dagen därpå. Det kan vara stor omsättning på dem då de efter att ha intagit nödvändigt flygbränsle strax lämnar lokalen för att fortsätta sin flyttning. Det händer dock att det rastar flera hundra under en längre tid i september, men från oktober är det mestadels frågan om en dag eller två. Hösten 1996 var dock ett undantag i detta avseende då det fanns flera hundra stadigvarande vid Ledskär från början av september till slutet av oktober

Bläsand, *Anas penelope*, Träslövsläge i april. FOTO: LASSE OLSSON

(som mest 1 200 ex. så sent som 11/10 och 700 ex. 27/10).

Även om det i första hand är under september det kan rasta många bläsänder vid Ledskär kan förhållandet vara annorlunda på andra lokaler i rapportområdet. Vid Hjälstaviken, där det vissa höstar kan vara frågan om några hundra rastande, kan det vara under hela september, men också långt in i oktober. I Tämnaaren kan det ibland rasta stora antal, upp till 3000 ex., men då är det företrädesvis i oktober det förekommer.

TÄMNAREN, HJÄLSTAVIKEN OCH LEDSKÄR hyser regelbundet stora antal rastande bläsänder under hösten, men det händer också att det vissa år rastar tresiffriga antal under en stor del av hösten även i andra sjöar. Exempel på sådana är Skedviken, Söder-Giningen och Syningen, d.v.s. grunda, vegetationsrika sjöar. De höstar då det rastar stora antal i dessa sjöar dröjer de sig ibland kvar långt in mot slutet av oktober, t.o.m. in i november om isen inte har hunnit lägga sig. Vad det är som gör att bläsänder söker sig till dessa sjöar bara vissa år vet vi inte, men sannolikt beror det på födotillgången.

Även om tresiffriga antal rastande har setts i första halvan av november vid några tillfällen minskar sedan antalet snabbt och fynd under december är mycket ovanliga och

inte ens årliga. På samma sätt är observationer av bläsand under årets två första månader mycket ovanliga och sannolikt är det individer med dålig kondition som tvingats stanna kvar. Det finns exempel på att enstaka individer har lyckats övervintra, men det rapporteras långt från årligen.

AVSLUTNINGSVIS KAN DET vara på sin plats att påminna om lite historiska fakta från Tämnaaren, den lokal som under en tid sannolikt var den i särklass främsta rastlokalen i landet för bläsand under hösten. Innan vattenståndet höjdes i sjön i slutet av 1970-talet rastade mycket stora antal i sjön vissa höstar. Höstarna 1975 och 1976 rastade här, grovt uppskattat, minst 10 000 bläsänder (Andersson 1979), men enligt Allan Lundin avsåg dessa antal endast begränsade delar av Tämnaaren. Lundin uppskattade själv att sjöns totala antal rastande bläsänder dessa höstar som mest uppgick till närmare 40 000 ex. och 4 000-5 000 noterades redan i mitten av juli. När Tämnaaren reglerades 1977 förstördes av allt att döma landets bästa rastlokal för bläsand (Upplands Fåglar)!

Bill Douhan

Åsby 320, 741 94 Knivsta

bill.douhan@lm.se